

8.Липнева криза

У книзі “Воспоминания о Февральской революции” І.Церетелі підкреслював, що роль більшовицької партії у квітневих подіях була незначною. Цьому можна повірити. У квітні більшовики тільки засвоювали, причому з великими для себе труднощами, ідеї “Квітневих тез”. Проте в червні партія вже була відмобілізована. Тепер вона розуміла боротьбу за владу в дусі “Квітневих тез” – як боротьбу за диктатуру.

Готуючись до збройного повстання, більшовики робили ставку передусім на війська Петроградського гарнізону і прифронтові частини. 28 квітня вийшов перший номер газети “Солдатская правда”, тираж якої з часом досяг 75 тис. прим. У Кронштадті з’явилася газета “Голос правды”, а в Ризі – “Окопная правда”. Щоденно у війська направлялося до 100 тис. примірників газет. Це означало, що будь-яка рота в 12-мільйонній армії кож-

ного дня одержувала одну більшовицьку газету.

Ці цифри не були таємницею для комуністичної історіографії, вони й запозичені звідти¹⁸. Але радянські історики не могли вказати на фінансові джерела, завдяки яким розгорталася організаторська і публіцистична діяльність в масштабах, неспівставних з діяльністю всіх інших партій, разом узятих. Західні історики це питання дослідили на архівних першоджерелах. Розібравшись у спеціально заплутаних схемах передачі грошей, вони дійшли висновку, що основна частина коштів надходила з Німеччини. Р.Пайпс наводить підсумкові дані про кошти, виділені Німеччиною більшовикам у 1917 — 1918 рр. для захоплення і утримання влади. Це сума, еквівалентна 9 тоннам золота¹⁹. Слід підкреслити, що кайзерівський уряд співробітничав з більшовиками у приховуванні і заплутуванні процедур передачі грошей і не вимагав від них нічого конкретного. Наприклад, жодних даних шпигунського характеру, в чому потім звинувачували В.Леніна. Метою уряду була підривна діяльність у країні, з якою Німеччина воювала, і ця мета успішно реалізувалася. Німецький воєначальник Е.Людендорф стверджував у своїх спогадах: “У квітні і травні 1917 року, незважаючи на наші перемоги на Ен і в Шампані, нас врятувала тільки російська революція”²⁰.

Історія “Великої Жовтневої соціалістичної революції” завжди викладалася в тисячах книг однаково: як певна послідовність подій, що невідворотно і за наростаючою наближали день 7 листопада 1917 року. Попередні невдалі спроби більшовиків захопити владу не акцентувалися або взагалі розчинялися серед величезної кількості другорядних фактів. Насправді все було інакше.

Уперше спробу захопити державну владу більшовики зробили під час роботи I Всеросійського з'їзду рад. Планувалося захопити владу в разі успіху 40-тисячної збройної демонстрації солдатів і червоногвардійців, яка повинна була підійти 23 червня до резиденції Тимчасового уряду – Маріїнського палацу.

За добу до призначеної дати більшовицькі агітатори пішли в казарми і на фабрики, щоб мобілізувати і організувати учасників демонстрації. Наступного дня вранці газета “Солдатская правда” опублікувала інструкції для її учасників.

Делегати з'їзду дізналися про демонстрацію вдень 22 червня з листівок, розклеєних більшовиками. Вони негайно проголосували за скасування демонстрації і вислали агітаторів у робітничі квартали і в казарми, щоб проінформувати про рішення з'їзду рад. Більшовики змушені були підкоритися волі з'їзду і відкласти демонстрацію. На засіданні з'їзду 23 червня І.Церетелі поставив вимогу роззброїти лєнінську партію. Однак революційна демократія не зважилася на радикальні заходи. Було прийнято рішення провести контдемонстрацію 1 липня з покладенням вінків на могили жертв революції, похованих на Марсовому полі. 500-тисячна демонстрація відбулася, і більшовики взяли в ній активну участь. У підручниках та енциклопедіях, виданих в Радянському Союзі, підкреслювалося, що ця демонстрація пройшла під більшовицькими гаслами: “Вся влада Радам!”, “Геть 10 міністрів-капіталістів!” та ін. Звичайно, такі транспаранти несли більшовики і робітники і солдати, які їм співчували. Але були й інші гасла.

Лєнінська партія не робила таємниці щодо планів захоплення влади. Коли І.Церетелі у промові на з'їзді 23 червня заявив, що в країні нема партії, яка може взяти владу і утримати її, В.Лєнін з місця вигукнув: “Є!” Цей епізод став легендарним в комуністичній історіографії. А після провалу внесеної Церетелі резолюції про роззброєння більшовиків газета “Правда” в номері від 13 червня ст.ст. роз'яснила, як більшовики розуміють свій лозунг “Вся влада Радам!”:

“Мы считаем необходимым заявить, что, входя в Совет и борясь за переход в его руки всей власти, мы ни на минуту не отказывались в пользу принципиально враждебного нам большинства Совета от права самостоятельно и независимо пользоваться всеми сво-

бодами для мобілізації робочих мас под знаменем нашої класової пролетарської партії. Ми категорически відмовляємося налагати на себе такі антидемократическі обмеження і вперд. Если бы даже государственная власть целиком перешла в руки Совета, - а мы за это стоим, - и Совет попытался бы наложить оковы на нашу агитацию, это могло бы заставить нас не пассивно подчиниться, а пойти навстречу тюремным и иным карам во имя идей интернационального социализма, которые нас отделяют от вас”.

“Нас відділяють від вас”... Більшовики звичайно старалися не вип’ячувати ту обставину, що їхній соціалізм іншого гатунку ніж есеро-меншовицький. Тут довелось.

1-2 липня розпочався наступ російської армії. Його довго готував О.Керенський, який взяв на себе непідйомний тягар обов’язків воєнного міністра. Головний удар був націлений на Львів. Однак успішно наступала тільки 8-ма армія під командуванням Л.Корнілова, яка зайняла Галич, Станіслав і Калуш. Інші армії Південно-Західного фронту зупинилися через кілька днів. Солдати мали свою думку, коли їм треба наступати, коли відступати. Вони відмовлялися воювати на території іншої держави – Австро-Угорщини. Після того, як німецькі війська прийшли на виручку австро-угорським, російські армії, не виключаючи 8-ої, відступили далеко за лінію розмежування збройних сил, що існувала перед наступом. Провал липневого наступу яскраво показав неспроможність російської армії протистояти ворогу. Він став особистою катастрофою для О.Керенського і підштовхнув В.Леніна до чергової спроби захоплення влади.

Ця спроба була прискорена рішенням уряду відіслати частини Петроградського гарнізону на фронт у зв’язку з контрнаступом ворога, який очікувався. Відсилалися частини, на підтримку яких більшовики розраховували. У відповідь вони розгорнули шалену пропагандистську кампанію, закликаючи солдат відмовлятися йти на фронт. Подібні заклики до бунту у воєн-

ний час стали можливими внаслідок розвалу державного управління.

З липня в найбільшу частину петроградського гарнізону – кулеметний полк (11 340 рядових і близько 300 офіцерів) надійшов наказ про відправлення на фронт 500 кулеметних розрахунків. Осередок “Воєнки” в полку, який налічував до 30 осіб, у тому числі молодших офіцерів, зібрав кулеметників на мітинг і підказав резолюцію: розрахунки відправляться на фронт, якщо війна матиме революційний характер, з уряду будуть виведені міністри-капіталісти, а влада перейде до рад. Петроградська рада відмовилася затвердити таку резолюцію, а більшовики порадили кулеметникам підкоритися військовим наказам. Одночасно кулеметникам рекомендувалося переобрати всіх “угодовських” депутатів і готуватися до нових класових боїв.

16 липня кн. Г.Львов повідомив на зустрічі з журналістами про вихід з уряду представників кадетської партії. Якраз в цей день у кулеметному полку був створений ревком, посланці якого пішли по гарнізонах і заводах “збурювати маси”. Волинський, Литовський і Преображенський полки відмовилися брати участь у повстанні, але кронштадські матроси і робітники багатьох підприємств готові були діяти. Утворений на I з’їзді рад Всеросійський центральний виконавчий комітет (ВЦВК) і виконком Всеросійської ради селянських депутатів в цей час обговорювали в Таврійському палаці питання про нову урядову коаліцію. Зустрівшись з новою спробою більшовицького повстання, ВЦВК припинив засідання, а його учасники відправилися у військові частини і на підприємства, щоб заспокоїти маси.

В.Ленін з 12 липня до ранку 17 липня переховувався у Фінляндії, де був неприступний для російської міліції. Більшовиків попередили, що уряд збирався зробити публічну заяву із звинуваченням їх лідера у шпигунстві на користь Німеччини. Проте відсутність Леніна в Петрограді не означала, що він самоусунувся від

керівництва подіями. Напередодні жовтневих подій він теж переховувався у Фінляндії.

Пізно ввечері повстанці перейшли через міст з Виборзької сторони в центр міста і пішли на Маріїнський і Таврійський палаці. По дорозі вони зупинилися біля палацу Кшесінської, де знаходився ЦК РСДРП(б). Їх повідомили, що демонстрація переноситься на ранок 17 липня.

На VI з'їзді РСДРП(б), що відбувався з 8 до 16 серпня, Й.Сталін заявляв, що ЦК виступив проти збройної демонстрації. Л.Троцький підтвердив його заяву. Йшлося про рішення, прийняте о 16-ій годині 16 липня. Але після 23-ої години, коли стало ясно, що посланцям ВЦВК не всюди вдалося заспокоїти маси, ЦК РСДРП(б) прийняв резолюцію, текст якої наводить Р.Пайпс²¹:

“Обсудив происходящие сейчас в Петербурге события, заседание находит: создавшийся кризис власти не будет разрешен в интересах народа, если революционный пролетариат и гарнизон твердо и определенно немедленно не заявит о том, что он за переход власти к С.Р. и Кр.Деп. С этой целью рекомендуется немедленное выступление рабочих и солдат на улицу для того, чтобы продемонстрировать выявление своей воли”.

Петроградська “Военка” на чолі з М.Подвойським всю ніч на 17 липня мобілізувала робітників і солдат на демонстрацію, визначала маршрути руху і ключові точки міста, які треба було захопити. Вранці в місті висадилося від 5 до 6 тис. озброєних кронштадтських матросів. Коли 60-тисячна процесія матросів і тих, хто до них приєднався, досягла вул. Садової на шляху до Таврійського палацу, з верхніх поверхів будинків вона була обстріляна снайперами. Момент розпорошення демонстрації під пострілами був сфотографований, фото друкувалося потім у незліченній кількості видань.

У другій половині дня 17 липня десятки тисяч озброєних солдатів і робітників розосередилися по всьому місту, але не знали, що їм робити. Після бездоганно здійсненої організації повстання в ніч на 17 липня

цілковита відсутність керівництва повстанням була вражаючою. Пізно ввечері до Таврійського палацу, де безперервно засідав ВЦВК, вичікуючи дальших подій, підійшли Ізмайловський, Преображенський і Семенівський полки. Вони раніше не втручалися в події, а тепер виступили на захист ВЦВК. О.Керенський, який перебував на фронті, дав наказ надіслати в Петроград військові частини з Північного фронту. 18 липня ці війська ще перебували в дорозі, але життя в столиці увійшло в нормальне річище.

Сучасники подій не розуміли, що відбулося. Представити рух десятків тисяч людей стихійним було неможливо, він потребував ретельної координації, і вона існувала до певного строку, після чого все розсипалося. Г.Зінов'єв у 1927 році, розповідав, що Ленін весь час упродовж цих двох днів роздумував: пора чи не пора?²² Врешті-решт, вирішив, що не пора. Ради ще перебували під впливом меншовиків та есерів. Більшовики не контролювали армію за межами столиці. Навіть у столичному гарнізоні, навіть у кулеметному полку далеко не всі співчували більшовикам, розуміли їх гасла, приймали їх за свої, йшли за ними.

І Ленін почав приховувати прямі докази участі ЦК РСДРП(б) в організації путчу. Оскільки путч від початку був задуманий як нібито стихійний сплеск політичної активності народних "низів", це було не так важко.

Головний урок, який В.Ленін виніс з липневих подій, полягав у необхідності завоювання периферійних рад. Це завдання вимагало неординарних рішень, і вони були знайдені. Але перед тим країна потрапила у вир правого путчу.